IN SEMINAR, LA ARGEŞ, ACUM 65 DE ANI[1])

Aflase tată-meu că la Argeş mergi cu căruţa. Am înhămat trei cai la poştalion şi am plecat în ziua de 12/24 Septemvrie, cam pe la jumătatea zilei. Era cam nor. Caii îi mâna Florea Ţiganu, eu cu tată-meu stam pe nişte saci de făină şi de mălaiu, proviziune de mâncare, pe o jumătate de an. Ceva mai la o parte în fund, sta bine aşezată o putinică de brânză, puternic sărată, ca să ţie până la săptămâna brânzei şi lângă ea o gâscă.

Am trecut prin Mărgineni, ne-am îndreptat spre Optaşi, unde voiam să stăm seara la o nepoată a tată-meu, nu atât ca să petrecem noaptea, dar ca să-şi vadă tată-meu nepoata, pe care n'o văzuse de vreo zece ani, iar de acolo să luăm şoseaua cea mare, care leagă Slatina cu Piteştii. Am ajuns la Optaşi cam pe la ora patru şi ne-au primit rudele cu mare bucurie. Dar a început decuseară să plouă mărunt şi toată noaptea am ascultat cântecul ploii pe acoperişul de şindrilă. Ruda ne făcuse un pat îngrijit în foişor, ne-a dat cergi noi, curate ca să ne învelim. Noaptea a fost lungă, ţuruitul ploii trist, căldura cergilor plăcută, dar grija călătoriei ne umplea de nelinişte. In zori am plecat, am ajuns la şosea prin ploaia măruntă, o şosea largă şi dreaptă, de se pierdea în depărtare, înainte-ne şi înapoi. Nu mi-am explicat pentru ce era aşa de puţin frecventat acest drum mare. N'am întâlnit decât o căruţă, venind în sens contrar, nu ne-a ajuns pe urmă nicio căruţă, nici trăsură, cum nici noi n'am ajuns vreuna. Drum fără călători, păduri pe margine, sate rari Lunca Corbului, Colăneşti, coaste revărsate,

---

[1]) Fragmente dintr'un volum de amintiri.

nici ţipenie de om. De pe la ora patru caii au început să ostenească, mai ales unul moale, pe care abia îl scoteai din pas cu lovituri tari de biciu. Florea însă, ca omul învăţat cu greutăţile, era vesel, mâna caii, fluera, vorbea într'una, ne înveselea şi pe noi, cu toate că roatele îşi tăiau greu cale prin noroi. La Optaşi ni se spusese că prin satele din drum oamenii sunt foarte răi, hoţi vestiţi, că odată un călător s'a oprit la un han şi până să îmbuce ceva în han, cineva a încălecat pe cal şi a dispărut fără urmă, că jafurile sunt dese când te apucă noaptea pe drum, încât ne-a fost mare uşurare, când din vârful unei coaste am văzut soarele apunând într'o dungă roşie de nor, iar înaintea noastră strălucind turlele bisericilor din Piteşti. Am găsit loc în curtea unui han din partea de sus a oraşului. Am dormit în căruţă pe saci, sub un şopron, cu mare grije de a doua zi. Părea că se înseninează. Nişte oameni ne-au povăţuit să ţinem şoseaua drept. Se mai face una pe dreapta, dar noi să ţinem pe cea din stânga cu parii telegrafului, că ne duce în Argeş. Caii mergeau mai bine căci se odihniseră şi mâncaseră, însă ploaia începu iar, acum mai deasă şi mai rece, ploaie de munte. Ne-am oprit la un han în faţa a doi stejari, mari, groşi, bătrâni de ani. Care multe se opreau acolo, era conac, zece kilometri dela Piteşti. Am pornit mai departe, ploaia nu înceta, apa ne coprindea de toate părţile: curgea pe şanţurile şoselelor, se scurgea pe vâlcelele dealurilor, trecea pe sub podiştele şoselei, înveselea iarba de o frăgezime şi de o verdeaţă, cum nu se pomenea la noi: eram în altă ţară, eram la munte. Tată-meu mă întreba curios: tot Domnia dela noi e şi p'aici? Vedeam femei mergând la biserică cu lumânări (era ziua Crucii) pe distanţe de kilometri, când la noi biserica era lângă casă. Drumul greu, caii osteniţi, dela o vreme încep să şchioapete, căci piatra şoselei îi bătuse la picioare şi nu erau potcoviţi. Caii noştri umblau pe drumuri nepietruite, de aceea nici caii nu se potcoveau, nici roatele nu se ferecau. Piatra ne speria. Piatră multă, mare, peste tot locul, iar Florea glumea mereu: iii, nea Năstase, ce bolovan mare, bun de pus pe brânză (s'o îndese). Mă dau jos să-l iau ». Mai departe: « nea Năstase, zău îl iau p'ăla. La întors îl iau, l-am însemnat ». Am ajuns sub un deal acoperit de pădure deasă, prin care urca un drum din vale. Alt deal acoperit de pădure sta în faţa noastră învelit în negură. Ne-am oprit un moment lângă un gropan cu apă şi înconjurat de iarbă verde:

«aici mă opresc, zicea Florea. Cojocul mi-l bag aici în gropan că nu ia el mai multă apă decât are acum». Toți erau pătrunși de apă. Florea își întorsese cojocul pe dos, apa țuruia din el, dar veselia nu i-o putea stinge. Râdeam de glumele lui, de comparațiile lui, de mirarea lui că i-a ajuns sufletul prin aceste locuri. Ajungem la podul de peste Argeș, trecem mai departe, ajungem la o moară sub un deal, unde ne-am oprit, ca să odihnim caii. Moara mi-a făcut impresie plăcută cu apa ei limpede și spumoasă, cu pădure împrejur, într'o sălbăticie măreață. Am urcat apoi dealul și am mers timp mult pe șosea, prin pădure, la dreapta și la stânga, cu dealul cel mare în stânga și cu imaginea râului care formează lunca dintre cele două dealuri. Am trecut apoi mai multe văi pietroase cu izvoare din ploi, am mers dealungul unor lunci și livezi cu porumbul verde, cu iarbă verde fragedă, cu pruni, cu meri și cu peri încărcați. Aceste peisaje îmi păreau străine, mai ales pe acea vreme, când la noi porumbul era uscat, câmpia arsă, livezi cu pomi fructiferi nici de pomeneală.

In sfârșit a început un gard lung de bârne așezate lungiș, cu sălcii în gard plantate la distanțe egale, gard nesfârșit, la capul căruia bănuiam că începe orașul nostru sfânt. Am trecut încă o vale, am urcat un deal mic, casele au început a se mai îndesi, deși nu deosebite de cele ce văzusem în drum. Intrebând din om în om, am găsit casa la care trebuia să poposim.

Tată-meu a plecat acasă, lăsându-mă cu cinci ruble rusești, drept toți banii de cheltuială.

Trăiam la gazdă din hrana ce ne-aduceam, mălai, brânză, ouă, iar deseori cumpăram un cosăcel de pește sărat, îl frigeam pe cărbuni și-l mâncam cu mămăligă. Fructe erau din abundență în toate grădinile și nimeni nu se supăra că iei să mănânci.

In cele vreo cincisprezece zile înainte de examen, nu-mi aduc aminte să fi făcut sforțări mari de învățătură. Mi-aduc aminte însă de niște scalde minunate, la o moară de lângă casa noastră. Prin plăcerea de scaldă, prin vivacitatea înnotului, mi-am atras considerațiunea tovarășilor mei de gazdă.

Tot în acele zile, am citit o carte, care m'a mișcat mai mult decât tot ce citisem până atunci, *Paul și Virginia* în traducerea lui Alexandru Pelimon. In unele zile, mergeam pe la seminar și ne întâlneam copii din județele eparhiei, din Olt, din Argeș și din

Teleorman. Nouă, celor de câmp, băieţii dela munte, mai albi la faţă, grosciori la baza gâtului, unii chiar guşaţi, îmbrăcaţi în pantaloni lipiţi pe picior, ni se păreau moi, greoi la minte, slabi la muncă, săraci. Unul de câmp zicea unuia de munte: «Mă, voi când măsuraţi grâul şi spuneţi altuia cât aţi făcut, ziceţi că aţi făcut două iepe şi-o Mărie», adică atât cât pot duce în spinare două iepe şi o femeie. Cei de munte ne ziceau nouă: «Voi sânteţi Bulgari, Vlăşceni, noi sântem Daci, oamenii munţilor». Ne-aşezam apoi pe vine şi începeam să ne întrebăm din istorie, mai cu seamă: «la ce an a fost bătălia dela Varna? Când a fost ucis Mihai Viteazul?...» Şcoala aceasta mie îmi inspira frică. N'aveam curaj să cred că ştiu mult. Unele vorbe vedeam că le spun prost. Aşa, eu ziceam istoria àntică şi toţi începeau să râdă, căci spuneau că se zice antìcă.

Când s'a început examenul, profesorii chemau sus în cancelarie mai mulţi băieţi dintr'odată. Examenul mergea încet, copiii stau prin curte, pe sub scări, pe sub gang, mândrindu-se cu ştiinţa şi mai ales cu cunoştinţele lor. Cei mai cunoscuţi erau copiii care învăţaseră clasele primare chiar în Curtea de Argeş, pe care îi cunoscuseră de pe la examene profesorii din seminar, dar pe care, mai ales, avuseseră grije părinţii lor să-i facă cunoscuţi. Intre toţi era un premiant alb ca un caş, cu pantaloni albi şi fini, cu părul pieptănat în cărare şi la frunte ridicat niţel, cunoscut cu toţi pedagogii şi cu toţi profesorii, cu pasul mândru şi, deşi numai de doisprezece ani, plin de cochetărie şi de preţiozitate. Era Ştefan Chiriţescu, fiul învăţătorului din comuna Sălătruc, copil alintat, pe care în urmă venea să-l vază tatăl său, la fiecare săptămână, iar ceva mai rar venea mamă-sa, femeie de munte, tânără ca o fată mare (era de vreo douăzeci şi opt de ani), albă-roză, cu haine ca de zăpadă, la umăr cu glugă, călare bărbăteşte, cu fota sumeasă peste cămaşa albă. Chiriţescu era sigur de bursă, căci tatăl său era cunoscut şi preţuit de rector, de toţi. De altfel, şi răspunsurile lui Ştefan fuseseră bune de tot.

După vreo trei, patru zile de aşteptare am fost chemat şi eu, nu ştiu cu câţi copii. Nu ştiu ce chestiuni mi s'au pus. La gramatică am spus ceva despre propoziţiuni în frază, dar la fizică am făcut senzaţie cu porozitatea corpurilor şi cu raportul dintre căldură şi colori. Mai ales exemplul cu cele două petece de postav, unul

alb, altul negru, întinse pe zăpadă la soare, mi-au făcut bună reputație. Bietul Alexe Marin! Dacă n'a produs ceva în știință, dacă nu-i reușeau experiențele la universitate, căci se temea de explozii, s'ar fi putut consola că cel puțin cu cărticica lui a luat loc, într'un seminar izolat sub dealuri, un biet băiat desculț de câmp!

...După zile de discuțiuni și de târguieli, s'a afișat lista admișilor. Am avut plăcerea să văz numele lui Anastasescu Ioan, trecut cel dintâi după numele bursierilor.

Până la anunțarea rezultatului, trecuse cea mai mare parte din Septemvrie, dar în același timp se țineau la celelalte clase examenele de corigență. La gazda noastră se adunaseră 5—6 corigenți, unii din clasa ultimă, toți slabi, sperând să treacă prin protecția unui partid de profesori sau a celuilalt. Toată ziua, întreagă noaptea trăiau într'o jelanie, într'un blestem al soartei și al oamenilor. Puține zile am trăit într'o lume așa de adânc demoralizată! La flăcăii noștri mai veneau alți cunoscuți și începeau cu toți să se plângă, când de un profesor, când de altul. Se îndemnau să plece la București, ca să reclame ministrului, să ceară spirijinul episcopului, să facă acte disperate. Atunci am auzit cuvântul desnădăjduit al unui repetent, pe urmă preot cucernic: «Doamne, pentru ce nu arăți tu omului menirea lui, ca să nu mai rătăcească pe cale? Dacă aș fi cunoscut calea mea, m'aș fi pregătit pentru ea, dar acum, acum e întunerec înaintea mea. Incotro să merg? Ce să fac? Ce să fac?»

In adevăr, situațiunea unora era disperată. Oamenii mari se crezuseră absolvenți, se logodiseră, sperând ca peste 2—3 luni să se facă popi. Acum, rămânând repetenți, nu numai că pierdeau anul, dar ieșeau de ocară în satul lor. Și seri întregi, nopți, care începeau să fie lungi, se umpleau de tânguiri. Un oftat lung trezea în puterea nopții pe toți ai casei. Dintr'un pat pleca întrebarea, la care răspundea cel din patul opus, apoi al treilea se amesteca și nimeni nu mai adormea. Dar să citească, să învețe, nimeni nu începea.

De obicei, situația acestor repetenți se regula cam așa. Plecau dela seminar supărați. Incercau pe la episcop, pe la București, cereau un nou examen și de cele mai multe ori reveneau, după Crăciun, intrau în clientela domestică a unui profesor, care izbutea

să-i promoveze la Sâmpietrul viitor. Mulţi nu ştiau carte, puţini cunoşteau serviciul bisericii, mai puţini cântau frumos, încât nu e de mirare pentru ce întâmpinau atâtea greutăţi. Totuşi, cu toate defectele lor, acei tineri nu erau stricaţi, nu erau răi. Nu păreau leneşi, făceau uz potrivit de raţiunea lor. Ce le lipsea? Probabil, o îndrumare bună. Nimeni nu se cobora la ei să-i înţeleagă, nimeni nu-i îndemna să meargă pe calea învăţăturii, nimeni nu le vorbea de virtute cu satisfacţiile ei, ci numai biciuia viţiul cu relele lui. Nimeni nu le arăta cu dragoste cum se munceşte în şcoală, ca să câştigi ştiinţă, şi în biserică, spre a fi vrednic servitor al altarului.

In seminar. Era o toamnă luminoasă şi uscată. Cu greu am început lecţiile, căci librărie nu se afla, cărţi nu se găseau şi ni le procuram dela elevii din clasele superioare. De altfel erau puţine cărţi: o istorie sacră desvoltată, o gramatică latină de Barbu Stilescu, o fizică-chimie, aşa zisă, elementară până la zero, de Petre Alexandrescu, cunoscutul meu autor de agricultură, istoria antică de Marăscu, împreună cu atlasul istoric-geografic de Laurian. Insă rechizitele la desemn, condeie, creioane, anumite condeie, anumite creioane, hârtie de caligrafie — erau o mare povară pentru bugetul meu subţire. Apoi la muzică, d. Claru ne-a impus o carte de cântări pe psaltichie, tipărită la Buzău, mare, frumoasă, dar scumpă, aproape 20 de franci. Această carte se socotea indispensabilă unui preot, căci cuprindea mare parte din imnurile bisericii, pe note şi tipărite frumos. De aceea era obicei ca fiecare s'o lege frumos, cu piele pe la cotor, cu titlul şi cu numele posesorului fixat în litere aurite, ce mai costau 4—5 lei.

Profesor de religie era cunoscutul Matache Protopopescu, bătrân, ai fi zis din alte generaţii şi din alte vremuri. Inalt de peste doi metri, gros de aproape un metru în diametru, îmbrăcat cu antireu şi cu giubea, încins cu un taclit lat, în cap cu pălărie moale rotundă şi cu borduri largi, ca o roată de plug, Domnu Matache era, de sigur, persoana cea mai importantă a orăşelului. Profesor de peste o jumătate de secol, cantor al episcopiei, proprietar de case şi moşie, tată al unor copii ridicaţi în situaţii frumoase la Bucureşti şi al unor fete albe ca nişte zâne, multe şi de toate vârstele, ducea viaţa cea mai sănătoasă şi mai originală.

Se culca de vreme. Casa sa era cu faţa spre faţa seminarului, la depărtare de vreo 10 metri, încât, după ce am intrat şi eu bur-

sier în clasa a treia, am putut admira pregătirile de culcare a unor fete frumoase, care de sigur se închietau puțin de curiozitatea indiscretă a unor țărănoi de seminariști. De pe la orele patru dimineața, alteori de pe la trei, d. Matache era în picioare. Se îmbrăca, ieșea în strada pe care nu suna decât bastonul său și pasul vreunui paznic, înfășurat în zeghe, cum era atunci uniforma gardiștilor din Argeș. Se plimba vara, ca și iarna, în tăcerea maiestoasă a nopții, în murmurul depărtat al râului, dela un cap al orășelului până la celălalt, încet, tacticos, atent, de parcă ar fi vrut să soarbă pentru vecia viitoare măreția aceasta a lumii trecătoare. La ziuă, când trecătorii se îndeseau, când ușile prăvăliilor se deschideau, intra în cafenea și sorbea cu deliciu cea dintâi cafea fierbinte. Religios prin tradiție, prin profesiune, prin convingere, d. Matache avea dispreț chiar pentru fiii săi, când se îndoiau, mai ales pentru Drujan, care a ajuns mai târziu profesor de științele naturale la liceul Matei Basarab și care într'o împrejurare de acelea a fost rău dojenit de tatăl său.

Asculta cu cartea sub ochi, cine recita mai repede era tolerat să continue, chiar dacă se depărta puțin de literă, și primea nota șase; cine se întrerupea era urmărit cu degetul pe carte, de multe ori nu primea notă, uneori era chiar bătut. Colosul se ridica maiestos ca un elefant: « Ticălosule, îți pierzi tinerețea degeaba » și-i ardea câte o palmă s'o ție minte toată viața. In clasa a doua învățam *Mărturisirea ortodoxă* de Petru Movilă. Să fi poftit cineva să nu repete toate citatele biblice, să sară, sau să schimonosească textul: « Ticălosule, asta e teologia teologiilor și s'o schimbi tu, după capul tău? »

Era cunoscută rigurozitatea sa, nu numai de elevii bătrâni, dar și de fiii preoților, care învățaseră la d. Matache, chiar de nepoții din fii.

La prima ascultare am obținut nota șase, în cursul anului m'am mai ridicat și la sfârșitul clasei am ieșit cu nota 7,2/14.

Dela d. Matache am profitat mult, mai ales în clasa a doua, la mărturisirea ortodoxă. Voi spune mai departe la ce perfecțiune am învățat acea carte frumoasă și cât de mult mi-a folosit, căci este, în adevăr teologhia teologhiilor și prin ea obții cheea de înțelegere a doctrinelor mai înalte din teologie. Pe la mijlocul clasei a doua, d. Matache a încetat a mai fi profesor, căci a ieșit

la pensie. Fiindcă eram mic, nu s'a stabilit nicio relaţiune între mine şi veneratul profesor.

D. Mihail Frunzescu, profesorul de ştiinţele naturale, era profesorul intelectual al seminarului. Studiase în Italia, venise la Argeş cu reputaţiunea de savant, numai ca să ducă viaţa într'o regiune prielnică sănătăţii. Totdeauna retras şi, se pare, ocupat, prin starea sa maladivă, prin mers, prin figură, prin vorba rară şi înceată, prin dieta în viaţă, prin tristeţea de savant — impunea orăşenilor şi elevilor. Mai curând mic de statură, slab, subţire, ras, cu mustăţi frumoase, mergea cugetător, sprijinindu-se într'un baston subţire. Abia trecut de 40 de ani, mergea cu capul în jos, încât elevii, care maimuţăresc pe profesorii reputaţi, imitau mersul lui aplecat. Când vorbea despre raportul dintre creer şi inteligenţă, elevii îşi dădeau părul pe spate, ca să-şi arate fruntea lată, mulţi îşi măsurau fruntea cu faţa palmei, ca să se laude cu distanţa dela păr la sprincene.

O lecţie mi-a rămas vie în memorie. Învăţam despre efectele îngheţului: plesnirea vaselor pline cu apă, îngheţarea fructelor. Era o zi ceţoasă, cu ger uşor şi aşteptam pe dealul Sâmnicoarei să aud sunarea clopotului, ca să intrăm în curtea şcoalei, o casă închiriată în faţa pieţei. Altă lecţie, despre glucoza şi zaharoza fructelor: era o dimineaţă caldă, cu soare mult, poate pe la începutul lui Mai. Citeam fără să 'nţeleg prea bine, pe potecuţa de sub nuci, în grădina cea mare de lângă casa noastră. Aşteptam ora de clasă, mergeam în sus şi în jos, pe potecuţa bătătorită ca 'n palmă şi consultam mereu mersul umbrei, căci neavând nimeni ceasornic, însemnasem la ce punct ajunsese soarele în ziua precedentă, când plecasem la şcoală. Momente, acum fantasme, atunci realitate, unde sânteţi? Unde e soarele de-atunci? Unde e bucuria, curiozitatea, unde amicii, înconjurimea de-atunci? Unde e universul de atunci? Nu totul e fantasmă?

Cu totul deosebit era profesorul de muzică, George Claru. Probabil, numai cu vreo şcoală de cântări, sau cu seminarul inferior, fără cultură, dar cu consecvenţă în cugetare, d. Claru trecea în faţa elevilor, ca şi a profesorilor şi a tuturor orăşenilor, drept un original, chiar un seminebun. Cuvântul lui obişnuit era «bre!». Punea un foc, ca să înveţi muzica, lăsa repetenţi. Pentru mine, toţi profesorii împreună nu-mi inspirau jumătate din grija ce mă

apăsa din partea d-lui Claru. Deși mi-a plăcut muzica, eu de copil m'am simțit incapabil să cânt și să desemnez. In clasa a patra primară, când am citit un program nou afișat, în care se prevedea și cântul printre obiectele de studiu, mi s'a făcut părul măciucă. Dar, în seminar, muzica era nu numai un obiect de program, dar în realitate cel mai însemnat obiect din program.

Când intri în seminar, satul întreg așteaptă dela tine să cânți în biserică și dacă, să zicem, la Crăciun nu te duci acasă, apoi la Paști trebue să cânți negreșit, cel puțin *Axionul:* « Ingerul a strigat celei pline de daruri, curată fecioară, bucură-te că fiul tău a înviat a treia zi din mormânt » sus, clar, pe glasul întâi, cu continuare pe glasul al cincilea: « Luminează-te, luminează-te, noule Ierusalime, că slava Domnului peste tine a răsărit. Saltă, saltă acum și te bucură, Sioane... ». Dar cu aceasta se arată tuturor sătenilor că n'ai cheltuit în zadar banii tatălui, nu cu Nabucudunosor, nici cu hic haec hoc, cu glucoza ori cu zaharoza. Apoi dascălii de biserică sunt răutăcioși: când văd în biserică un seminarist, își fac de lucru prin altar, pe-afară, pe la toacă, tocmai când popa zice: « Iară și iară cu pace Domnului să ne rugăm! » Poftim să nu dai numaidecât răspunsul, căci biserica nu trebue să stea mută și răspunsul se uită să-l dai tu toți cei din biserică. Și cum să lași pe dascăl să cânte heruvicul fals și tărăgănat? Trebue să se simtă prezența ta în biserică, fiindcă mai sunt prezenți părinți cu fete, fete cu zestre. In urmă, este vorba de reputația și de viitorul tău. Poți, dar, neglija muzica? Dar dacă nu pot cânta? ...Nu poți? Voință să ai, că d. Claru te va face muzicant contra vocației tale. Nu în zadar are dânsul baston gros, mâini grele și puternice, stăruință țărănească, vorbe de batjocură din cele mai pitorești! Abia scăpam dintr'o oră de muzică și o visam pe cea următoare în visuri grozave.

D. Claru era neînsurat, scurt, gros, neglijat. Locuia într'o casă rău întreținută. Nu primea plocoane, făcea de râs pe cei care-i duceau ceva: « Bre, Stoica, să vii să-ți iei curcanul șela, pe care l-ai lăsat la casa mè. Mi-ai adus curcan, ca să nu mai înveți? Să vii să ți-l iei ». Era psaltul întâi la biserica domnească și cânta la strană împreună cu elevii cei mari din clasele a treia și a patra. In fiecare Sâmbătă seara, elevii din cor erau chemați la seminar, între orele 8—10, ca să repete octoihul Duminecii de a doua zi.

Chiar în iarna anului 1878 s'a însurat d. Claru cu sora părintelui rector, o domnişoară în etate, care a pricinuit o mare schimbare în viaţa maestrului. Mai întâi l-a făcut să-şi radă barba mare, pe care o purta, apoi să se îmbrace mai îngrijit cu cămăşi scorbite, cu haine periate, să aibă gospodărie regulată. Seminebunul, care şi când mergea pe stradă schiţa tactul şi fredona tropare bisericeşti, devine om de lume, poartă grijă de casă şi de soţie. Multor elevi mari, care-l cunoscuseră înainte, li se părea d. Claru în culmea ridicolului, când, întâlnind pe vreunul, îi da vreo însărcinare la casa lui: «Du scrisoarea aiasta la cucoana mè; du la cucoana mè jumătatea aiasta de miel, sau peştele aista».

Elevii care învăţau bine, dar nu puteau cânta, îl ocoleau şi el îi lăsa în pace; când însă observa că unul are voinţă şi o scânteie de dispoziţie, acesta nu mai scăpa. Pe mine şi pe Niţescu ne lua şi ne băga cu cartea de cântări în pivniţa casei lui, ne punea să cântăm ceasuri întregi, de pe la orele 16 până pe la 19, iar în primăvară ne aducea dimineaţa dela 6 la 7. Din norocire, ne mai lăsa şi singuri, dar mai mult sta cu noi, bătea tactul în capul şi în spatele noastre. Pe Niţescu îl bătea de-a-binelea, îl învârtea de păr, îi da pumni, ghionţi. Una din bucăţile cele mai grele şi la care am suferit mai mult a fost axionul dela Rusalii: «Bucură-te...». Cât m'am sforţat până să pot executa o modulaţie din gât, curentă în muzica orientală şi socotită culme de frumuseţe!

Cât mă chinuise altădată gramatica, atât, mai mult încă, m'a chinuit muzica în clasa întâia. Mă vedeam repetent, mă vedeam «nenorocit», termen foarte curent atunci în seminar. Tocmai chemarea asta în toate zilele, în toate sărbătorile, tocmai închisul în pivniţă şi grija maistrului zelos, în loc să-mi fie încurajare, o socoteam persecuţie. Imi venea să-mi iau lumea în cap şi uram pe elevii, care cântau bine şi-mi erau inferiori la învăţătură. Unul, Teodorescu, dintr'un sat vecin, cânta frumos, eu nu puteam. Am observat, cu ocazia aceasta, că muzica se prinde mai mult de firile mai uşoare, mai dispuse spre petrecere, spre amor şi mai puţin se prinde de firile mai reci, mai intelectuale.

Directorul şi administraţia. Directorul seminarului nu se numea director, ci rector. Pecetea şcoalei, pe care o păstrez pe mai multe acte, reprezintă în mijloc un triunghi, în care se coprind alte trei triunghiuri de raze şi de linii, cu un ochi deschis. Deasupra triun-

ghiului doi îngeri țin o coroană, iar sub triunghi stă scris anul 1876 și pe trei rânduri: *Rectoratul seminarului, santei episcopii eparhiei Argeșu, întru lumina ta vom vedea lumina domne.* Deasupra îngerului Romania. Rareori se adresa cineva directorului cu vorba «cinstite părinte», care părea că micșorează nimbul de mărire al demnității. De obicei, elevii și părinții, lumea străină și orășenii îi ziceau «Respectabile părinte rector». Originar, mi se pare, din Bârlad, părintele Gheorghe C. Drăgănescu era înalt, palid, pleșuv în partea anterioară a capului, cu restul părului lung și negru, cu o voce clară, cu accent pronunțat moldovenesc, cu o ținută dreaptă fără nicio flexibilitate, ținea capul drept, purta baston înalt cu mâner de fildeș, îl mânuia parcă ar fi măsurat drumul.

In biserică, la servici, purta haine strălucitoare de fir și de mătase, de eclipsa aproape pe episcop. La sărbători mari, la Paști, la sfânta Filoftea, scotea părul pe spate, peste odăjdii, cânta cu voce pătrunzătoare și plăcută, citea rar și răspicat, făcea sensație extraordinară. Dela biserică spre seminar mergea drept fără să privească la dreapta sau la stânga, măsurând cu toiagul unu-doi, unu-doi, iar trecătorii îl salutau cu cel mai adânc respect.

Cea mai mare parte din timp sta în casă, citea mereu, avea bibliotecă frumoasă, se credea mult prea învățat pentru un seminar inferior și pentru un orășel ca Curtea de Argeș. In toată purtarea sa, se dovedea o mare putere de voință, de stăpânire, o întreagă artă în a-și ține demnitatea. Am cunoscut de aproape pe Titu Maiorescu, însă ori vârsta mea, ori arta de a se impune, m'au făcut mai timid în fața părintelui Drăgănescu decât înaintea marelui Titu Maiorescu.

Când vorbea, șuera nițel vorba printre dinți și accentua cuvintele cu accent original. Nu zicea filosòf, ci filòsof, nu caractèr, ci caràcter, nu Nicolàe, ci Nicòlae... Conducea seminarul ca un autocrat. Era țeapăn față de episcop, care venise numai de vreo trei ani episcop și care era vestitul de mai târziu mitropolit Ghenadie. Se și șoptea că episcopul nu-l are la inimă, căci e prea mândru, prea nu-l considera întru nimic la conducerea seminarului, pornire din care au rezultat mari turburări în anii următori.

In familie părintele rector avea o soție scundă, groasă, albă, care mai în fiece an aducea pe lume câte un mic Drăgănescu, băiat sau fată, al căror număr se ridica aproape la duzină. Toți

creşteau cu conştiinţa că sunt fiinţe superioare. Ştefan, mai ales *Ştefănică*, îi zicea toată lumea, trebuia să fie un prodigiu. A ajuns mai târziu profesor de matematici la Bârlad, prefect acolo. Corneliu a izbutit mai puţin, pe ceilalţi n'am putut să-i mai urmăresc. D-na Drăgănescu mi se pare că se trăgea din familia fostului episcop Scriban şi că episcopului i se datora aducerea în Argeş a părintelui.

Viaţa directorului era ca a unui mare senior: struguri la masă până în Vinerea Paştelui, fragi cu vin şi cu zahăr la dânsul am văzut întâi. In bucătărie serveau nu numai bucătari, dar şi patru, cinci elevi mari deprindeau la cuptor regulele tipicului. Cărau apă cu hârdaile pe umeri, doi câte doi, pe când omul superior medita în bibliotecă la problemele transcendentale. Lecţiile nu-l reclamau decât câteva ore pe săptămână, la morală şi la teologia pastorală, în clasele a treia şi a patra. Venea deseori prin clase, când lipsea vreun profesor, şi ne punea să citim de cele mai multe ori. La vreo două săptămâni, dela începutul anului, a venit în clasa noastră şi ne-a pus să citim psalmul «Bine cuvintează suflete al meu pe Domnul», făcându-ne multe corecturi. Dar cel mai frumos model de dicţiune ne da când, în sărbătorile în care nu slujea, spunea simbolul credinţei de lângă scaunul episcopal al bisericii. Clar, răspicat, vocea lui umplea biserica şi părea că exprimă o profundă convingere şi cugetare. Alteori, seara la vecernie, citea dânsul psalmul «Bine cuvintează» şi de foarte multe ori, când utrenia se făcea seara, citea psalmii dimineţei şi venea lume numai ca să asculte citind pe părintele rector. Mai târziu eram mult intrigat să ştiu ce citeşte părintele rector în bibliotecă, fiindcă pe atunci credeam că un profesor care ştie toate nu mai are nevoie să citească. Rugăciunile, cărţile cultului, pot fi citite mereu, căci ele se citesc nu ca să le înţelegi, sau ca să le înveţi, ci le înveţi ca să le citeşti spre slava lui Dumnezeu, fără încetare, ca îngerii. Dar cărţile profane?

Mai târziu a publicat părintele Drăgănescu o carte, dar această publicaţie nu dă idee despre ceea ce credeam noi asupra înaltelor sale cunoştinţe.

In administraţie, directorul era ajutat de un şef pedagog, un fost absolvent al seminarului şi al seminarului central, originar din Potcoava, sat depărtat de al nostru cu vreo cinci kilometri. Elie Angelescu, azi preot la episcopie şi profesor de religie la seminar,

ar fi trebuit să fie mai apropiat de noi, de mine, căci cunoșteam pe tatăl său, cârciumar și negustor de marchitănie. El, cu o figură prelungă și fină, cu cărare pe mijlocul capului până la ceafă, cu mersul ușor și cugetat, cu vorba înceată și dulceagă — nu spunea cuiva un cuvânt bun, numai prescripții de pedepse, articole din regulament: « Elevii seminariști, care trebue să fie sarea pământului, trebue să dea exemplu de... », « Este strict interzis elevilor seminariști să... », « Elevii seminariști, în școală și afară din școală, trebue să... », « este strict interzis elevilor seminariști să... », « este prohibit... », — interziceri, prohibiri și pedepse, la a căror ascultare mi se sburlea părul în cap.

In fiece Duminică și sărbătoare trebuia să mergem la biserică, la ora șapte până la unsprezece, când în șir, peste 200 de elevi ne îndreptam spre curtea seminarului. Pedagogul de serviciu striga catalogul, însemna lipsirile, spre a se aplica pedepse, apoi șeful pedagog începea cu voce dulceagă: « Este strict interzis... este prohibit... ».

Peste câteva luni șeful pedagog s'a însurat, s'a hirotonisit preot, iar în locul său a fost numit un elev din clasa ultimă, Bucurescu Ioan, tânăr arătos, format, blând și mai apropiat.

Șeful pedagog avea patru pedagogi ajutori, colegi cu el. Cel mai cumsecade dintre ei era Postelnicescu Dumitru, ajuns preot într'o comună de pe lângă Pitești. Acesta ne îndruma câteodată la limba latină, ne vorbia mai prietenește, ne pedepsea mai puțin, ținea în seamă pe elevii mici, mai ales pe cei despre care auzea că învață bine. Era însă și unul complet nebun. Bătea cumplit chiar elevii mari din clasa a treia, țipa fioros când nu se îndeplinea ce zicea el, era groaza, mai ales, a bursierilor, care trăiau necontenit cu el în internat.

Supravegherea externilor era în grija unor pedagogi externi, aleși dintre elevii clasei a patra. Ei se informau cum ne purtăm la gazde, cum ne trecem timpul, cum ne distrăm. Aveau voie să ne inspecteze seara, să raporteze la direcție și, în urma raportului lor, cei vinovați puteau fi excluși din seminar. Din norocire, numărul gazdelor era redus într'un oraș atât de mic, așa că mai la fiece casă se găseau unu, doi elevi de clasa a patra, colegi cu pedagogii și prieteni cu ei. Eu locuiam cu Ceroenii și cu alții, încât timp de doi ani niciun pedagog n'a venit să ne inspecteze.

Biserica. Obligațiune capitală era să asistăm la slujba bisericească, la toate vecerniile, la întregi utreniile și liturghiile, în fiece Duminecă și sărbătoare. La ora 16, Sâmbăta, suna clopotul de terminarea lecțiilor, plecam repede acasă, lăsam cărțile sau caietele și în grabă alergam la biserică, al cărei clopot ne chema cu glas prelung și repetat.

Biserica este renumita biserică domnească, cel mai vechi monument din țările românești, numită Negru-Vodă, despre care s'a scris atât de mult în anii din urmă, după ce s'a descoperit sub tencuiala ei o tencuială mai veche, cu o inscripție din 1352 dela Radu Basarab și cu o pictură foarte bine conservată sub pictura exterioară. Tot în această biserică a descoperit în 1920 arheologul Drăghiceanu morminte de prinți, îngropați cu podoabe prețioase, care fac obiectul cercetărilor și al discuțiilor între specialiști și între istoricii preocupați de începuturile statelor noastre. Prin 1878 nici nu ne trecea prin minte că lespezile de sub picioarele noastre acoperă rămășițele unor adormiți iluștri în vremea lor. Călcam liniștiți peste ele, mormăiam rugăciunile dimineții în întunerec, ajutându-ne cu câte un muc de lumânare, ce nu putea străbate bezna profundă de pe sub stâlpi și de pe sub bolta înaltă.

Seara, la vecernie, clopotul părea că ne strigă cu voce omenească tare și clară. Ii înțelegeam chemarea, noi și toți orășenii, căci în dangătul lui distingeam că spune: «Nègru-Vodă, Nègru-Vodă, Nègru-Vodă...» și, ca într'un bâzâit de albine, elevii se adunau cu toții, se așezau sub șefii lor de clasă pe lângă pereți, lăsând stâlpii cei mari între dânșii și între puținele persoane străine. Părintele rector servea, căci era parohul bisericii; sau, dacă nu era rândul său de serviciu, citea psalmul «Binecuvintează», ca să ne arate cum trebue citit.

Uneori serviciul era întrerupt de un țipăt sălbatec, de o înjurătură, sau de un oftat adânc, scos de câte un nebun, din cei ținuți pe lângă biserică. In această biserică se găseau moaștele sfintei Filotea, o fată care, după legendă, contra voinței părinților, Bulgari, sgârciți, împărțea săracilor hainele ei, bucatele, cu care era trimisă la lucrători, și tatăl ei, urmărind-o și dovedind risipa, a aruncat după dânsa cu barda, a lovit-o în picior, iar ea a murit și corpul ei a început să facă minuni, tămăduind multe feluri de boale. A fost patroana Bulgariei, de unde a fost adusă, în urma cuceririi

turcești. Cei suferinzi, cei mâhniți cu sufletul, cei bolnavi la minte, veneau să găsească leac la sfânta. Preoții dela biserică îndeplineau rolul de doctori pe lângă acest azil de bolnavi, tocmai ca în evul mediu, când mânăstirile au fost începuturi de spitale. De prin județele vecine alergau bolnavi la sfânta, încât în ziua de 7 Decemvrie biserica se umplea de bolnavi, de urcioare, de sticle cu apă, ca să stea o noapte (6—7) lângă racla de argint cu trupul sfintei. Pe nebunii furioși îi țineau legați, îi băteau, dar cei blânzi erau slobozi, încât noaptea te puteai lovi în piept, prin curtea bisericii, cu unul din acești nebuni blânzi.

Serviciul religios începea de sărbători la ora 6, când trebuia să fie de față elevii cu rând la biserică, ceilalți veneau la ora șapte. Cei care cântau, sau începătorii care nu cântau, dar care aveau glas și puteau ține isonul erau aleși de d. Claru și puși în cerc la cele două străni, pe când mulțimea mută se înșira pe lângă pereți, în liniște profundă, întreruptă de metănii, de îngenuncheri și de închinăciuni. Mi-a rămas vie o secundă din acea poziție lângă perete. Eram pe partea bisericii din stânga, aproape pe locul unde s'a găsit inscripția. Serviciul religios îl săvârșea episcopul, cu rectorul, cu mulțime de preoți. Soarele pătrundea în biserică prin toate ferestrele și lumina lui orbitoare străbătea până la întunerecul de după stâlpul nostru. Atunci mi-a apărut figura luminată a episcopului, în ușile altarului, plină de maiestate, și un gând a trecut prin minte-mi: «Vei ajunge tu, vreodată așa? Va fi cu putință? In ușa altarului, învățând adevărul?» Adevărul?. Curiozitatea? Cercetarea liberă? Domnule Nicolae Șendrea, sămânța aruncată de d-ta stă gata să piară!

Ceremonia se desfășura încet și măreț, cum se cădea la o biserică episcopală, la un institut de preoți. D. Claru avea mare respect pentru serviciul religios al mânăstirii Neamțul, vorbea cu admirație de compozitorul Dimitrie Suceveanul, ale cărui lucrări ne serveau și nouă; iar un imn a ajuns popular. Când, în Sâmbăta Floriilor, vin prin București copii cu ramuri de salcie, cântând ceva neînțeles, pe un mod original și straniu: «Arătatu-s'a Alia din Izvoare...», ei cântă un prea frumos canon dela Florii, pus pe note de Suceveanu și tradus cam nepotrivit: «arătatu-s'au ale adâncului izvoare și s'au descoperit temeliile mării celei învăluite prin vifor».

Mai ales polieleul se cânta cu mare amploare. « La râul Vavilonului, acolo am şezut şi am plâns... » exprima nişte sentimente într'o formă care ne părea culmea frumuseţii: succesiune repede de note, coborîre dureroasă, înălţare grăbită şi pierdută, arătau durerea omului sfârşit de plâns. Şi sfârşitul: « Vai ţie, fiică a Vavilonului! Fericit cel ce-ţi va plăti ţie, cum ne-ai măsurat tu nouă! Fericit cel ce va lovi şi va sfărâma copiii tăi de piatră » sălbatec de crud, ni se părea măreţ şi triumfător. Ore întregi, dela şapte, dela şase, până după unsprezece, stam la întunerec după stâlpi, asculând, închinându-ne, necutezând să 'ntoarcem capul spre dreapta, unde erau oameni, fete tinere, viaţă.

După ce se stingeau lumânările, după ce pleca publicul, ieşeam noi la rând în curte, ne aşezam mai regulat şi plecam în şir lung, cu pedagogi pe lângă noi, ca să ne supravegheze să nu aruncăm ochii spre dreapta ori spre stânga, să nu tuşim cu vreo semnificare, să nu strănutăm. In curtea seminarului eram cercetaţi la haine, la pantofi, nu ca să fim curaţi, ci ca să nu fim gătiţi, împodobiţi. Apoi începeau dojenile şi avertismentele: respect şi supunere înainte de toate. Părintele rector sosea drept, ni se adresa fără să ne privească: respect şi supunere! « Cei de clasa întâia să salute şi să respecte pe cei de clasa a doua, cei de clasa a doua să salute şi să respecte pe cei de clasa a treia, toţi să salute şi să respecte pe cei de clasa a patra ». Mai sus nu se ridica nimeni, căci pedagogii, şeful pedagog, profesorii şi directorul erau deasupra expresiunilor de respect. Te coprindea ruşinea, te lua groaza, când te întâlneai cu vreun profesor în stradă. Dacă-l vedeai dela distanţă, luai pe altă stradă. Pe la sfârşitul clasei întâia şi în clasa următoare, d. Tonegaru m'a pus să-i meditez fetiţa şi în loc să mă simt mândru că m'a ales pe mine la această sarcină delicată şi de încredere, mă topeam de grijă că are să afle d. Frunzescu şi o să mă persecute, că m'a văzut d. Dobrescu intrând în casa profesorului meu, că m'am întâlnit în stradă cu d. Brătăşanu, sau cu altul!

Cu frică şi cu cutremur ne întorceam dela biserică şi începeam pregătirile şcolare, dacă nu eram de rând la biserică şi n'apucam din nou calea ei.

Rând la biserică însemna aceasta: Elevii toţi erau împărţiţi în 8—9 serii, s. e. literele A, B din toate clasele, 15—20 în fiecare serie, fiecare sub un pedagog, sau sub un elev meritos din clasa

a patra, sau și din a treia. Lista seriilor se anunța îndată după regularea cursurilor și rămânea tot anul neschimbată. Datoria elevilor din serie era să meargă, începând de Duminecă seara, întreaga săptămână, la toate serviciile, dela prima toacă seara și dimineața, ca să învețe, dar și ca să servească.

Duminecă la orele 16 plecai, dar, la vecernie, după care învățai cum puteai, iar Luni dimineața plecai la biserică după ora 5 spre a se termina serviciul până la ora șapte și jumătate, când plecai repede la școală. Leturghie nu se făcea în toate zilele, alteori și leturghia se termina până la ora opt, iar când nu se putea termina, se obținea dispensă dela direcțiune de ora întâia. Același mers în zilele următoare și Dumineca dimineața, dar la ora patru Duminecă venea la rând altă serie.

Acest serviciu la biserică, în contact cu dascăli bătrâni, cu călugări, cu preoți rutinați, te punea în adevăr pe calea bisericii: te deprindeai să citești rugăciunile, ceasurile, canoanele, ca în sbor, căci nu e vorba să meditezi, ci să nu rămână necitit un iota. Îți sugerau artificii, ca să rămâi în tipic și totuși să mergi repede, s. e. se cere deseori să zici de 40 de ori « Doamne miluește »: poți prescurta « Doannleşte » și numeri cu degetul cel mare al dreptei cele trei articulațiuni ale degetului mic, ale inelarului, ale degetului din mijloc și o articulație a arătătorului, de 4 ori.

Apoi, oricât de nepriceput ai fi la muzică, îndrăznești să deschizi gura, chiar în biserica domnească, dacă tot auditoriul se reduce la logofătul Sima, un gigant blând, guşat, gângav, și la tată-său popa, care fără răutate, numai din deprinderea cu prea mare repetire, parodia o celebră remonstranță la adresa Judei, în cântecele săptămânii mari: « Iar Iuda n'a vrut să înțeleagă ». Bătrânul preot zicea în particular « Iar Iuda cel cu gheba neagră, n'a vrut să 'nțeleagă ».

Rând la biserică făceau și bursierii. Clopotul suna la ora cinci plecarea lor, externii trebuia să fie înaintea bursierilor, căci se făcea cercetare de prezență cu pedepse aspre celor întârziați.

Atât mi se spusese despre rigoarea, despre gravitatea întârzierii la biserică, încât mă înfricoșa gândul că-mi va veni rândul, și încă în seria întâia, fără niciun tovarăș din casă. Ziua temută sosi, la începutul lui Octomvrie. Nu știu cum am stat Duminecă la vecernie, nici ce am învățat, nici dacă am mâncat. Probabil că m'am

culcat mai de vreme, cu gând să mă deștept de dimineața. Am adormit. Apoi m'am deșteptat, și fiindcă nu se pomenea de ceasornic la noi, m'am îmbrăcat repede, am ieșit încet și am plecat. Era lună plină, era rece, coperișurile brumate străluceau în lună, dar nu se auzea niciun glas omenesc. Cu mare frică de câini m'am prelins pe lângă gardurile ulicioarei noastre, am ieșit în strada mare, unde la casa lui Cărtuță erau câini răi, unde poarta sta închisă, dar se putea să fi rămas și deschisă. Fără zgomot, ca o bufniță în zbor, am trecut pe lângă Cărtuță, pe lângă biserica din stânga, pe la casa d-lui Matache, pe lângă seminar, de unde nu se auzea un sunet, unde nu se vedea o lumină. Am coborît ușor pe lângă casa d-lui Costache, pe lângă cafenea, pe lângă piață, am trecut podișorul, am început să urc spre biserică, pe lângă internatul d-lui Predescu, de unde iarăși nu se da niciun semn de viață. Ajung la zidul vechii cetăți, la poarta bisericii. Câte temeri din copilărie să intri în curtea unei biserici! Și acum să intru în curtea bisericii cu sfânta, cu nebunii! Dacă mă lovesc în față cu un nebun? Copiii de țară primesc viața așa cum este, nu pot face pe voia lor, ci fac ce trebue: « Ursul nu joacă de voie », zicea mama deseori. Pe alama turnului dela poartă, strălucea lunea în apogeu, jos răsunau pietrele bolovani ai pavajului. Cu ușurință mare am înaintat până la pridvorul din fața bisericii, căci atunci era înaintea ei un pridvor de lemn cu geamuri.

In pridvor erau, pe trei laturi, trei bănci, bârne groase, pe care am căutat să văz dacă nu doarme vreun elev, sosit mai de vreme decât mine, căci era obiceiul, când venea cineva și găsea biserica încuiată, să se culce pe acele bănci, până să se descue ușa. Nimeni nu mișca în pridvor, nimic nu se mișca în curte. O liniște mare stăpânea peste tot și o lumină măreață scălda toate. Viu era numai murmurul râului în vale. In stânga, se înălțau ruinele turnului înalt al Sâmnicoarei, mai jos case pe sub deal, în spre miazăzi casele Predescu, mai aproape turnul bisericii, zidurile vechii cetăți, spre apus o casă modernă, în care se adăpostea școala primară, apoi valea Argeșului cu mânăstirea minunată spre nord. Eu, un pitic lângă marea biserică cu zidurile crăpate pe ici, pe colo, dar groase și rezistente de 500 de ani.

N'aveam curaj să rămân în pridvor, mi-era frică de câini să stau în stradă, m'am rezemat de zid și am așteptat. Mult prea

n'oi fi așteptat, căci în momente de frică, de așteptare, timpul ți se pare că trece încet, mai ales în copilărie, prea încet. O oră de muzică mi se părea eternitate, o chemare în pivniță la d. Claru mi se părea că nu se mai sfârșește. Infinitul se desfășoară din finit și o oră se divide în infinite particule.

Cât timp am stat rezemat de turnul clopotniței? Credeam mult, poate puțin. Dela o vreme, însă, am plecat pe șosea, probabil ca să mă încălzesc, Am făcut încet drumul îndărăt spre seminar am trecut înapoi podișca, am urcat încet, ca să nu răsune prea tare pantofii pe bolovani, am trecut pe lângă piață, am ajuns la cafenea și m'am așezat pe treptele ei de piatră. Am stat câtva timp pe trepte și parcă începea să-mi vie somn. Fără să mă preocup că ar putea cineva să mă dojenească, fiindcă stau la ușa unui local noaptea, am început să mă sgribulesc pe trepte. Dar, la un moment, se aude înăuntrul cafenelei un zornăit ca de lanțuri vechi ce se desprind, ca de roate ruginite, care se'nvârtesc, și în tăcerea nopții răsună bătăile unei pendule vechi: «u-na, dou-ă, tre-i, pa-tru... unsprezece, douăsprezece!».

Mai aveam cinci ceasuri până la plecarea bursierilor! Să stau pe stradă cinci ceasuri? Să mă 'ntorc în pridvorul bisericii? Să merg acasă printre câinii lui Cărtuță și ai vecinilor noștri? Cu tot riscul ce-l prezenta această hotărîre, ea părea că este cea mai cuminte. Am pornit-o înapoi, și dacă la plecare mersesem ușor, la 'nturnare abia atingeam pământul. Pe vârful tălpilor, fără să sprijin tocurile pe piatră, încet și cu urechea ațintită la cel mai mic freamăt, la scâncitul unui cățel, la lătratul altuia în vis, am făcut drumul pe șosea, am trecut de Cărtuță, am intrat pe ulița noastră mai întunecoasă, dar bine cunoscută. Când am deschis ușa, s'a deșteptat de sgomotul meu un elev de clasa a patra și mi-a zis: «Bănuiam eu c'o să te duci prea devreme. Ești prea cu grije. Culcă-te și dormi, că bursierii pleacă la ziuă și clopotul seminarului se aude, că e mare și e liniște noaptea».

ION S. FLORU